

Dagmara K. Zuzek

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Zakład Ekonomii i Polityki Gospodarczej
d.zuzek@ur.krakow.pl

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA PRZEDSIĘBIORCÓW JAKO ELEMENT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU*

Streszczenie: Świadomość ekologiczna człowieka jest wyrazem jego wiedzy o środowisku oraz umiejętności dostrzegania zjawisk, ich wzajemnych relacji, przyczyn i skutków, a także gotowości podjęcia działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Istnieje także potrzeba podjęcia przemyślanych i zintegrowanych działań zmierzających do pogłębienia i ugruntowania wiedzy oraz budowania i wzmocnienia świadomości ekologicznej przedsiębiorców. W artykule zdefiniowano pojęcie świadomości ekologicznej oraz opisano sposoby postrzegania środowiska przez przedsiębiorców. Przedstawiono wyniki badań własnych przeprowadzonych w 2016 r., wśród przedsiębiorców z województwa małopolskiego. Istotą stosowanej metody badawczej były badania ankietowe, z wykorzystaniem kwestionariusza poddanego analizie statystycznej.

Słowa kluczowe: świadomość ekologiczna, zrównoważony rozwój, małe i średnie przedsiębiorstwa.

JEL Classification: Q01, Q56.

Wprowadzenie

Potrzeba edukacji oraz zmiany kształtowania świadomości ekologicznej stanowi obecnie za jedno z najistotniejszych wyzwań, jakie stoją przed współczesnym postrzeganiem aspektów ekologicznych z punktu widzenia ekonomii, filozofii czy polityki gospodarczej. Znajduje to odzwierciedlenie w poszukiwaniu rozwiązań, które przyczynią się do polepszenia relacji między człowiekiem a środowiskiem zarówno w aspekcie instytucjonalnym, administracyjnym czy organizacyjnym.

* Badania zostały sfinansowane z dotacji przyznanej przez MNiSW na działalność statutową.

W warunkach gospodarki rynkowej oraz realizacji założeń zrównoważonego rozwoju coraz większego znaczenia dla wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw nabiera świadomość ekologiczna, której kształtowanie uzależnione jest od poziomu wiedzy ekologicznej przedsiębiorców.

Problemy ekologiczne stanowią istotne zagadnienie odnoszące się do jakości życia człowieka i jego egzystencji. Zwiększanie środków finansowych na ochronę środowiska jest tak samo istotne, jak kształtowanie świadomości ekologicznej, która może pozwolić na stworzenie poczucia ładu i bezpieczeństwa w przyszłości oraz spójnego działania podmiotów gospodarczych w ramach idei zrównoważonego rozwoju.

Wzrost podejmowanych inicjatyw środowiskowych w rozwoju przedsiębiorstw powoduje, że coraz częściej uwzględniają one aspekty ekologiczne jako czynnika wpływającego na realizację bardziej przyjaznego postrzeganie na rynku [Wielewska, 2016].

Małe i średnie przedsiębiorstwa wywierają istotny wpływ na stan środowiska naturalnego, dlatego powinny kierować się dążeniem do jego zachowania i poprawy, co wpłynie na dobrobyt społeczny, który osiągnąć można tylko przez zrównoważony rozwój.

Przedsiębiorstwa, które nastawione są tylko na wypracowanie zysku i zaspokajanie potrzeb społeczeństwa poprzez masową produkcję, jeżeli chcą pozostać konkurencyjnymi muszą racjonalnie wykorzystywać zasoby oraz uświadamiać społeczeństwu, jak ważne jest prośrodowiskowe podejście. Także odpowiednie wsparcie ze strony państwa może zwiększyć poziom świadomości ekologicznej zarówno przedsiębiorców, jak i mieszkańców.

Celem badań była ocena poziomu świadomości ekologicznej przedsiębiorców prowadzących swoją działalność w województwie małopolskim. Badania terenowe zostały przeprowadzone w 2016 r. na próbie 150 przedsiębiorców należących do sektora MSP. Zebrane dane poddano analizie statystycznej. W ramach wybranej metody zastosowano technikę ankiety, która polega na gromadzeniu informacji poprzez samodzielne wypełnianie przez przedsiębiorców kwestionariusza o wysokim stopniu standaryzacji. Kwestionariusz ankiety zbudowany był z dwóch części. Pierwsza część dotyczyła kształtowania świadomości ekologicznej przedsiębiorców. Zawierała 25 zamkniętych pytań i odnosiła się do zmiennej zależnej. Druga część tzw. metryczka (5 pytań) kształtowała zmienną niezależną czyli dotyczyła cech socjodemograficznych analizowanych przedsiębiorców. W badaniu wzięło udział 52,3% mężczyzn i 47,7% kobiet. Średnia wieku respondentów wynosiła 31,6 lat. Dane zostały opracowane w programie STATISTICA 9.0 z wykorzystaniem zarówno cech jakościowych, jak i ilościowych.

1. Pojęcie i istota świadomości ekologicznej

Zmiany klimatyczne, zagrożenia środowiskowe, z jakimi mamy do czynienia w ostatnich latach, stwarzają potrzebę świadomego i racjonalnego przeciwdziałania tym procesom. Znajduje to odzwierciedlenie w wielu działaniach podejmowanych przez państwa, które zmierzają do rozpoznania, kontroli i zahamowania narastającej degradacji środowiska. Działania te dotyczą nie tylko kreowania rozwiązań prawnych czy decyzji o charakterze politycznym i ekonomicznym, ale przede wszystkim na stwarzaniu innowacyjnych rozwiązań technicznych i technologicznych oraz kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Strategia edukacji dla zrównoważonego rozwoju zakłada bowiem, że „[...] podstawowym prawem człowieka jest prawo do edukacji, niezależnie od wieku i przynależności instytucjonalnej. Edukacja ta obejmuje: aktywność ekonomiczną, sprawiedliwość, harmonię społeczną, ochronę środowiska oraz zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi w taki sposób, aby zaspokoić potrzeby obecnego pokolenia, nie pozbawiając przy tym możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń [*Strategia edukacji...*, 2008].

Pojęcie świadomości ekologicznej może być zatem różnie definiowane, np. jako całokształt uznawanych idei, wartości, opinii o środowisku jako miejscu życia i rozwoju społeczności czy wspólnym dla określonych grup społecznych w danym okresie historycznym. Oznacza także stan wiedzy, poglądy ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i narzędziach zarządzania użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska [Poskrobko (red.), 2007, s. 61]. Świadomość ekologiczna kształtuje się pod wpływem ogólnie przyjętych norm społecznych czy informacji dostępnych w literaturze przedmiotu czy w mediach.

Kształtowanie świadomości ekologicznej, można podzielić na trzy etapy [Górka, Poskrobko i Radecki, 1998]:

- potoczna świadomość ekologiczna, która polega na kreowaniu postaw opartych na niezweryfikowanych informacjach i opiniach,
- ideologiczna świadomość, często spotykana wśród przedstawicieli organizacji i ruchów ekologicznych, których wiedza kształtowana jest głównie na podstawie istniejących poglądów,
- powszechna, naukowa świadomość, ukształtowana w wyniku nabytej wiedzy i wychowania.

Świadomość ekologiczna to także obszar świadomości społecznej odniesionej do środowiska naturalnego, która przejawia się zarówno w myśleniu, jak i przeżyciach oraz w społecznych standardach pojmowania, przeżywania i wartościowania

biosfery. Elementami świadomości ekologicznej są określone treści, nastawienie oraz emocje, dotyczące środowiska naturalnego, powiązane i wzajemnie przenikające się z innymi formami świadomości społecznej [Tuszyńska, 2006, s. 7].

Według J. Penca [2003, s. 105] świadomość ekologiczna jest formą świadomości społecznej, której przejawem jest posiadana wiedza, sposób myślenia, przeżycia intelektualne i emocjonalne oraz dokonywanie przez ludzi świadomych wyborów, jak również funkcjonowanie w społeczeństwie określonych norm i zasad, a także wyobrażeń i realizowanych działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Świadomość ekologiczna stanowi podstawę ek zarządzania, a za jej główne elementy uznaje się [Niziołek, 2004, s. 186]:

- poczucie odpowiedzialności za środowisko naturalne,
- wiedzę o zjawiskach, procesach i relacjach zachodzących w otoczeniu w jakim funkcjonują,
- etyczne postawy, nastawienia i przekonania o wartości środowiska naturalnego,
- poglądy, opinie oraz sposoby wartościowania uczestnictwa ludzi i przedsiębiorstw w procesie zrównoważonego rozwoju.

Postawa taka decyduje o wartościowaniu przez człowieka otaczającego świata, o jego wrażliwości na piękno i chęci współdziałania ze środowiskiem w podejmowanych aktywnościach gospodarczych. Motywuje ona do zachowania i inicjatywy ludzi zmierzające do wyznaczonych celów [Penc, 1995, s. 169]. Tak rozumiana świadomość ekologiczna stanowi ważny element koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu oraz idei zrównoważonego rozwoju.

Świadomość ekologiczna może rozwijać się także pod wpływem własnych doświadczeń, opinii czy obserwacji, a także w wyniku porównania własnych terenów z obszarami poddanymi niekorzystnemu oddziaływaniu człowieka [Porskrobko (red.), 2007]. Kształtuje się ona także pod wpływem instrumentów społecznego oddziaływania wykorzystywanych przez państwo.

Do innych czynników kształtujących świadomość ekologiczną zaliczyć można także czynniki demograficzne, tj.: wykształcenie, płeć i wiek [Petts, Herd i O'hEocha, 1998]. Istotne znaczenie dla omawianego zagadnienia ma także rola czasu wolnego, jakim dysponuje przedsiębiorca, jego cechy osobowości oraz środki finansowe [Gadenne, Kennedy i McKeiver, 2009]. Świadomość ekologiczną tworzy więc ogół czynników nie tylko psychologicznych, ale i społecznych oraz ekonomicznych prowadzących do postaw i zachowań proekologicznych [Kramer, Urbaniec i Kryński, 2005, s. 114-118].

Świadomość ekologiczna jako przedmiot badań empirycznych ukonstytuowała się z uwagi na degradację stanu środowiska i pogorszenia się warunków życia jako konsekwencję zachowań społecznych godzących w wartości ważne

dla opiniotwórczych grup i instytucji społecznych [Matczak, 2000, za: Papuziński, 2006, s. 35]. Kształtowanie postaw proekologicznych to odpowiedzialne podejście do środowiska naturalnego, związane z przestrzeganiem zasad etycznych wynikających nie tylko z obawy przed restrykcyjnymi karami, ale przede wszystkim z przyjęcia określonego systemu wartości jako podstawy swojego działania.

Wzrost świadomości ekologicznej może także nastąpić dzięki działaniom rynkowym, które kształtują wiedzę ekologiczną przedsiębiorców, co pozwala im na wprowadzanie prośrodowiskowych rozwiązań w swoim przedsiębiorstwie.

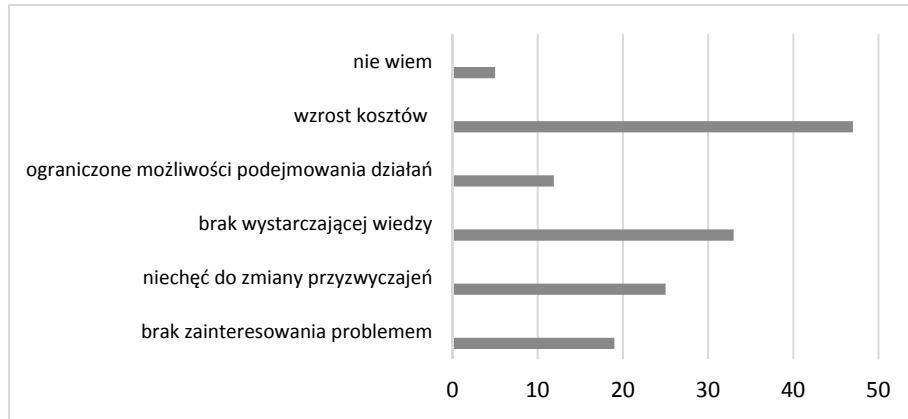
2. Kształtowanie świadomości ekologicznej przedsiębiorców – wyniki badań

Świadomość ekologiczna, jak wspomniano wcześniej, to wiedza o relacjach, jakie zachodzą w środowisku przyrodniczym, o sposobach niszczenia ekosystemów oraz możliwościach zapobiegania tej degradacji. Subiektywne podejście do oceny stanu środowiska naturalnego pozwala na weryfikację poziomu zaangażowania przedsiębiorców w aspekty społeczno-środowiskowe. Nie pozostaje to bez znaczenia dla przedsiębiorstw, które w warunkach gospodarki rynkowej, chcąc utrzymać się na rynku, a przede wszystkim, chcąc pozostać konkurencyjnymi muszą brać pod uwagę uwarunkowania ekologiczne. Do tej pory przedsiębiorstwa uwzględniały te aspekty w odniesieniu do niwelowania barier środowiskowych. Obecnie chcąc odegrać istotną rolę na rynku przedsiębiorstwa za uwarunkowania ekologiczne przyjmują przede wszystkim takie działania, które związane są z ekologicznym jego wizerunkiem, pozycją rynkową i zobowiązaniami, jakie każde przedsiębiorstwo ponosi z tytułu użytkowania środowiska naturalnego.

Konsekwencjami istnienia tych uwarunkowań, bezpośrednio przekładającymi się na ekonomiczne wyniki przedsiębiorstwa, jest generowanie bieżących zobowiązań za prawo do korzystania z pojemności asymilacyjnej przedsiębiorstwa lub kary za jego brak, czy przekraczanie określonych norm i standardów. Przedsiębiorstwo zanieczyszczające środowisko lub przekraczające określone normy może zostać obciążone finansowo m.in. podatkami, opłatami kompensacyjnymi, zbywalnymi prawami emisji czy też karami, w przypadku gdy zostaną naruszone przepisy ochrony środowiska [Mazur-Wierzbicka 2012, s. 34-35].

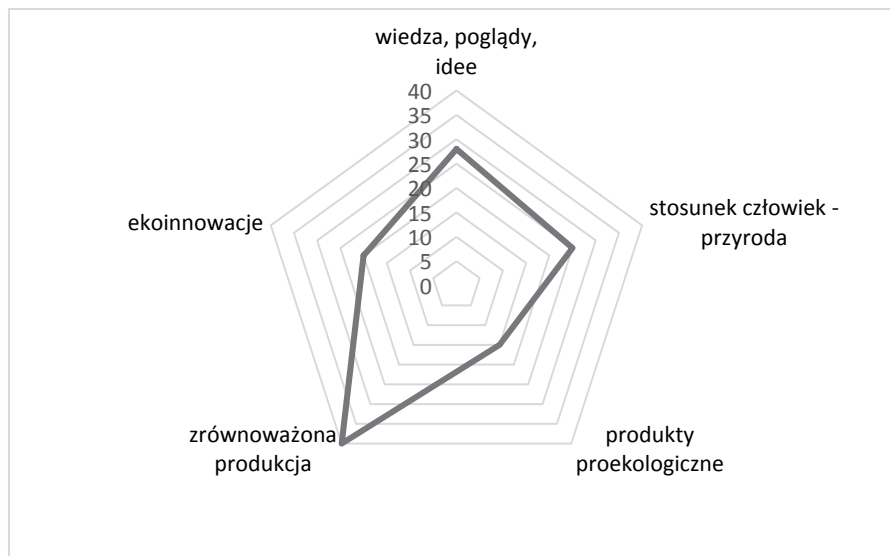
Przeprowadzone badania wskazują, że zdecydowana większość respondentów (65 %) uważa, że są tymi, którzy dbają o środowisko naturalne, ok. 25% wskazuje, że raczej nie dba o stan środowiska, a niespełna 10% zdecydowanie odpowiedziało, że nie dba o środowisko i nie przyczynia się do jego ochrony.

Brak podejmowania działań ekologicznych może wynikać z wielu czynników, jednak najistotniejszymi jest generowanie zbyt dużych kosztów wynikających z realizacji tego typu działań czy brak wystarczającej na ten temat wiedzy (rys. 1).

Rys. 1. Uzasadnienia niepodejmowania działań na rzecz środowiska naturalnego (%)
Źródło: Badania własne.

Istotne znaczenie w przeprowadzonych badaniach miał sposób pojmowania przez przedsiębiorców pojęcia świadomości ekologicznej, którzy najczęściej rozumeli je jako zrównoważoną produkcję (40%), stan wiedzy, poglądów o roli środowiska w życiu społeczności lokalnych (28% odpowiedzi) oraz wprowadzanie ekoinnowacyjnych rozwiązań (20%) – rys. 2.

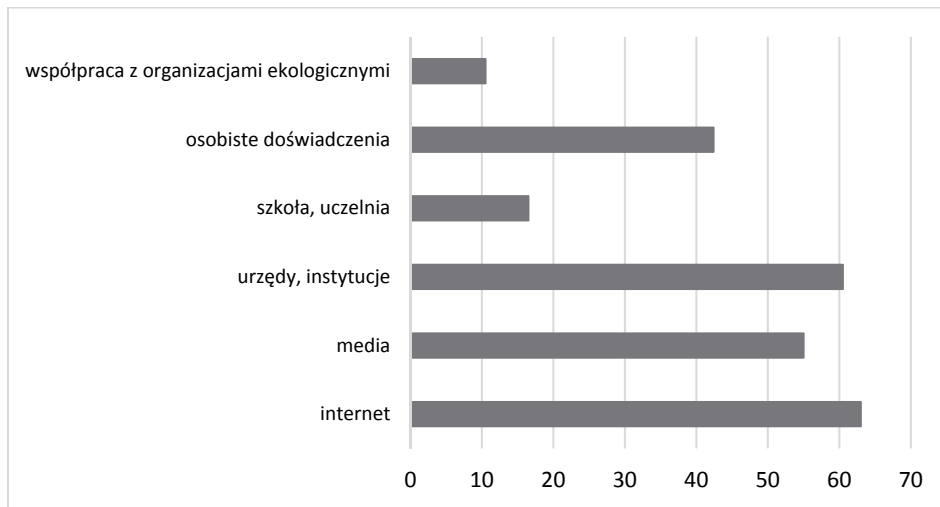
Rys. 2. Pojmowanie pojęcia świadomości ekologicznej przez przedsiębiorców (%)
Źródło: Badania własne.

Zasoby naturalne z uwagi na fakt ich wyczerpania, coraz trudniejszą dostępność czy mało efektywne ich wykorzystanie powodują wzrost kosztów prowadzonej aktywności gospodarczej. Takie działania w opinii badanych przedsiębiorców wymuszają poszukiwanie nowych rozwiązań, które pozwolą na efektywniejsze ich wykorzystanie. Według prawie 29% ankietowanych należy poczynić starania zmierzające do poszukiwania nowych rozwiązań technologicznych, które ograniczają zużycie wykorzystywanych zasobów, 25% wskazało na oszczędzanie zasobów przez racjonalne ich wykorzystanie. Na dalszych miejscach badani przedsiębiorcy wskazywali: konieczność ochrony zasobów naturalnych (24%), recykling (12,5%) czy mniejszą konsumpcję (10%).

Nie bez znaczenia dla rozwoju badanych przedsiębiorstw może stać się występowanie sytuacji konfliktowych w odniesieniu do relacji ekonomiczno-środowiskowych w zakresie podejmowanych działań. Dlatego niezbędne jest dążenie do poszukiwania kompromisu między ekonomią a środowiskiem. Efektem tego typu działań powinno się stać stworzenie reguł, które odnoszą się do istotnych już zasad ekologicznych, uwzględniających działania inwestycyjne w obszarze ochrony środowiska naturalnego. Także kryterium społeczne powinno wpływać w istotny sposób na działania podejmowane na rzecz kształtowania postaw przedsiębiorców, które mogą się przyczynić do realizacji celów prośrodowiskowych. Dostęp do różnego rodzaju środków masowego przekazu, internetu czy też wykorzystywanie narzędzi mobilnych stwarzają bowiem ogromną szansę na poszerzanie wiedzy, który może ograniczyć stwarzanie sytuacji konfliktowych.

W opinii przedsiębiorców realizujących swoją działalność gospodarczą w województwie małopolskiego najważniejszym źródłem wiedzy na temat możliwości podjęcia działań ekologicznych były internet (63% wskazań) oraz urzędy i instytucje (60%) – rys. 3.

Wskazane odpowiedzi pokazują istotność pozyskiwania informacji uzyskiwanych z instytucji publicznych, które stają się kreatorem świadomości w zakresie problematyki środowiskowej. Niepokoić może niski odsetek odpowiedzi wskazujących na źródło wiedzy ekologicznej, jakim jest szkoła czy uczelnia wyższa, gdyż kształtowanie świadomości ekologicznej, uzależnione jest od posiadanej wiedzy, która powinna być wpajana już od najmłodszych lat. Aby kształtować postawy na rzecz rozwoju zrównoważonego, jak również w celu budowania świadomości ekologicznej, powinno realizować się ustawiczną edukację dzieci, młodzieży, ale także osób dorosłych [Hłobił, 2010].

Rys. 3. Źródła pozyskiwania informacji na tematy ekologiczne przez przedsiębiorców (%)

Źródło: Badania własne.

Pomimo dużej dostępności do różnorodnych źródeł informacji o problematyce ekologicznej, zainteresowanie przedsiębiorców dotyczące podnoszenia wiedzy i kwalifikacji w tym zakresie nie jest wystarczające. Tylko 32% ankietowanych wyraziło chęć uczestnictwa w szkoleniach z zakresu podnoszenia wiedzy na temat problematyki ekologicznej i zarządzania środowiskowego. Ponad połowa badanych nie potrafiła określić, czy są zainteresowani poszerzeniem swojej wiedzy w tym zakresie, a 18% respondentów nie jest zainteresowanych uczestnictwem w różnych formach doszkalania.

Podsumowanie

Idea zrównoważonego rozwoju i zagadnienia związane z ochroną środowiska w coraz większym stopniu wpływają na podejmowanie działalności gospodarczej i jej dalsze funkcjonowanie. Zauważalny jest także wzrost znaczenia problematyki ochrony środowiska i efektywnego wykorzystywania zasobów naturalnych przez podmioty gospodarcze, w szczególności przedsiębiorstwa z sektora MSP. Wynika to z faktu zmniejszania się zasobów naturalnych i wzrastającego zanieczyszczenia środowiska na skutek prowadzenia działalności gospodarczej. Dlatego przedsiębiorstwa realizując swoje strategie długoterminowe coraz częściej biorą pod uwagę nie tylko uwarunkowania ekonomicznych, ale czynniki środowiskowe.

Poziom świadomości ekologicznej małych i średnich przedsiębiorstw jest stosunkowo niski. Przedsiębiorcy nie odczuwają nakazu ani konieczności do zdiagnozowania, jaki wpływ ma prowadzona przez nich działalność gospodarcza na środowisko naturalne. Niski poziom świadomości ekologicznej wynika przede wszystkim z niewystarczającej wiedzy na ten temat. Skuteczna ochrona środowiska naturalnego wymaga nie tylko wsparcia ze strony państwa, ale przede wszystkim odpowiedniej wiedzy.

Znaczenie aspektów ochrony środowiska będzie wzrastać, a spełnianie wymogów ochrony środowiska stanie się coraz bardziej kosztowne. Dlatego przedsiębiorstwa w przyjętych strategiach swojego działania, powinny uwzględniać problematykę środowiskową. Wynika to z faktu, że utrzymanie się na konkurencyjnym rynku w dużej mierze zależy będzie od wywiązywania się z obowiązków w zakresie ochrony środowiska, od podejmowanej przez przedsiębiorstwa działalności prośrodowiskowej m.in. poprzez zastosowanie nowych, eko-innowacyjnych rozwiązań.

W dobie znacznego zanieczyszczenia środowiska coraz bardziej zauważalny jest wzrost zapotrzebowania na technologie przyjazne środowisku czy produkty ekologiczne. Stosowanie odpowiednich technologii produkcji, które spełniają określone normy techniczne i ekologiczne wpływa na ich jakość oraz poszukiwanie przez przedsiębiorstwa nowych, innowacyjnych rozwiązań, co w dłuższej perspektywie przyczynić się może do wzrostu ich konkurencyjności.

Przedsiębiorcy dostrzegają zmiany zachodzące w konsumpcji, co przekłada się na realizowaną przez nich produkcję. Wzrastające wymagania konsumentów wymuszają wyższą jakość oferowanych produktów, co wpływa na wzrostu świadomości ekologicznej przedsiębiorców.

Literatura

- Gadonne D.I., Kennedy J., McKeiver C. (2009), *An Empirical Study of Environmental Awareness and Practices in SMEs*, "Journal of Business Ethics", Vol. 84, s. 45-63.
- Górka K., Poskrobko B., Radecki W. (1998), *Ochrona środowiska, problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, PWE, Warszawa.
- Hłobił A. (2010), *Teoria i praktyka edukacji ekologicznej na rzecz zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, vol. 5(2), s. 87-94.
- Kramer M., Urbaniec M., Kryński A. (2005), *Międzynarodowe zarządzanie środowiskiem*, T. I: *Interdyscyplinarne założenia proekologicznego zarządzania przedsiębiorstwem*, C.H. Beck, Warszawa.

- Matczak P. (2000), *Problemy ekologiczne jako problemy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań, za: A. Papuziński (2006), *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki*, „Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, Vol. 1, No. 1, s. 33-40.
- Mazur-Wierzbicka E. (2012), *Ochrona środowiska a integracja europejska. Doświadczenia polskie*, Difin, Warszawa.
- Niziołek K. (2004), *Kompleksowe zarządzanie jakością środowiska (TQEM) – koncepcja zarządzania przedsiębiorstwem w XXI wieku* [w:] J. Lewandowski (red.), *Zarządzanie organizacjami gospodarczymi w zmieniającym się otoczeniu*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź, s. 126-138.
- Penc J. (1995), *Strategie zarządzania*, Cz. 2, Placet, Warszawa.
- Penc J. (2003), *Zarządzanie w warunkach globalizacji*, Difin, Warszawa.
- Petts J.A., O’heocha M., Herd A. (1998), *Environmental Responsiveness, Individuals and Organizational Learning: SME Experience*, “Journal of Environmental Planning and Management”, Vol. 41(6), s. 711-731.
- Poskrobko B., red. (2007), *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa.
- Strategia edukacji dla zrównoważonego rozwoju* (2008), Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Tuszyńska L. (2006), *Edukacja ekologiczna dla nauczycieli i studentów*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa.
- Wielewska I. (2016), *Ecological Investments as an Element of Environmental Management: Case of Agribusiness Companies*, “Journal of Agribusiness and Rural Development”, Vol. 1(39), s. 199-206.

ENVIRONMENTAL AWARENESS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary: The ecological awareness is an expression of genuine knowledge of nature, along with the competence in apprehending various phenomena, their interdependence, causes and conceivable outcomes; it also encompasses people’s alacrity to act with the purpose of preserving the environment. The findings indicate an importunate need for integrated activities for the entrepreneurs, aimed at broadening their knowledge, as of forming and strengthening their ecological awareness, irrespective of their activities. This article describes the concept of environmental awareness and the most current environmental risks. It also shows the results of own study conducted in 2016 among entrepreneurs of Małopolska Voivodship. The essence of the research method used was a questionnaire distributed to respondents.

Keywords: environmental awareness, sustainable development, small and medium-sized enterprises.